

УДК 821.161.2-82:655.41“1887”І.Франко

**ВИДАТНІ УКРАЇНСЬКІ
СОБОРНИЦЬКІ ДРУКИ ХІХ ст.
(до 120-річчя виходу у світ альманахів «Веселка»,
«Ватра» та «Перший вінок»)**

Богдан ЯКИМОВИЧ

*Львівський національний університет імені Івана Франка, Наукова бібліотека,
вул. Драгоманова, 5, м. Львів, 79061, Україна, тел. (032) 227-26-00*

Досліджено появу у світ трьох унікальних альманахів у 1887 р. – «Веселки», «Ватри» та «Першого вінка», біля народження яких стояв І. Франко, колізії з їх друком, роль цих збірників у видавничій біографії І. Франка, історії видавничої справи в Галичині та поширенні українських книжок на Наддніпрянській Україні в умовах чинності Емського указу 1876 р.

Ключові слова: І. Франко, А. Молодченко, Н. Кобринська, Василь Луквич, видавнича справа, «Веселка», «Ватра», «Перший вінок».

Альманахова література посідає особливе місце в бутті кожного народу і, особливо, для націй, які на певний час утратили державний статус, стали, за термінологією класиків марксизму, “недержавними” (Ф. Енгельс). Власне альманахи були передтечями періодичних видань – нового, вищого ступеню у видавничій діяльності нації.

Втративши державу в ХІV ст., український народ, переживши недовгий період козацьких визвольних воєн, Хмельничину й урізану автономію у вигляді Гетьманщини, після Полтавської катастрофи 1709 р. мав усі шанси бути розчиненим у морі московського агресивного сусіда, який завжди сповідував (і, на жаль, сповідує досі) інші духові цінності. Поява в 1798 р. «Енеїди» Котляревського, надрукованої народною (а не книжною) мовою, започаткувала нову сторінку в історії української книги – ХVІІІ ст. назагал увійшло в українську історію як епоха тотального нищення українського духу. Першим після появи твору І. Котляревського став знаменитий «Український альманах», знову ж перше національне видання Харківського університету (заснованого в 1805 р.) побачило світ 1831 р. заходами І. І. Срезневського та І. В. Розковшенка. Ця невеличка книжка (136 с.) започаткувала нову українську літературу в першому на Наддніпрянщині університетському центрі. Епохальна «Русалка Дністрова» змогла побачити світ у Пешті (Угорщина) лише 1837 р. – до цього в Харкові з’явилися ще два випуски альманаха «Утренняя звезда» (1833). Тому участь І. Франка у випуску в 1887 р. трьох українських альманахів «Веселка», «Ватра» та жіночого альманаху «Перший вінок» – цікава і вельми важлива сторінка видавничої біографії українського генія.

Задум видати альманах «Веселка» виник під час перебування І. Франка в Києві у 1885–1886 рр. Об’єднання молоді «Київська студентська громада» вирішило видати літературну збірку творів українських письменників та поетів, яка, на їх думку, мала

би стати за читанку для народу. Альманах готував гурток «Хрестоматія», до якого належали тоді Б. Кістківський, М. Ковалевський, К. Арабажин, П. Тучапський, С. Деген та ін. Ця збірка мала б відповідати ідейно-естетичним уподобанням молоді та протистояти, на їх думку, обмеженим поглядам ряду діячів “старої” Київської громади. Видати таку книжку в Києві було надто складно – діяв Емський указ 1876 року. Та, попри урядові утиски, деякі книги українською мовою почали виходити у світ навіть у межах імперії – видавались етнографічні матеріали, фольклорні записи, правда, з обов’язковим дотриманням російського правопису. Тому вирішено: ця збірка буде друкуватися у Львові російським алфавітом т. зв. “напів’ярижкою”, з надією на те, що хоч ця обставина дозволить обійти цензурні рогатки.

І. Франко охоче погодився допомагати київській молоді. Як згадувала А. Тригубова про його відвідини Києва 1884 р., “саме тоді українська молодь складала читанку «Веселка», її потім було видано в Галичині – начебто твір Андрія Молодченка; ясно, що Франко і мої сестри одвідували ці зібрання молоді; їх влаштовували кожного вечора або у В. П. Науменка, або В. М. Лисенка, або у нас”¹. Альманах вийшов друком 1887 р. у Львові в друкарні Товариства імені Шевченка. Розмір книги 18×13 см, всього у збірці – 211 сторінок. На титулі збірки зазначено, що її “зложив Андрій Молодченко”. Як писав потім І. Франко, “того ж самого року (1887. – Б. Я.) вийшла у Львові під моїм доглядом дуже оригінальна своїм замислом літературна збірка «Веселка», яку буцімто зложив Андрій Молодченко. Це було прізвище фіктивне, бо статті тої збірки були укладені студентською українською громадою в Києві і передискутовані докладно з метою дати українській молодіжці якнайпопулярніше і найкраще оброблений опис рідного села з його природою, людьми та їх життям. Прозові статті чергуються тут з народними піснями та найкращими віршами Шевченка й інших новочасних поетів” [41, 453]^{*}. І. Франко брав активну участь в обговоренні проспекту збірки ще, мабуть, під час своєї поїздки до Києва 1885 р., і тому багато творів потрапило до неї за його ж рекомендацією. Рукопис він привіз із Києва в середині 1886 р. (після свого одруження з Ольгою Хоружинською) і почав зразу ж готувати його до друку. М. Возняк розшукав цей рукопис, який перейшов з архіву Львівської «Просвіти» до бібліотеки Наукового товариства імені Шевченка². На сторінках 10–11 альманаху надруковано вірш «Наймит» із зазначенням: «З уст народних». Однак в оригіналі стоїть вірш «Наймит в чужій хаті», який закреслено червоним олівцем рукою І. Франка. Як приклад редакторського втручання наведемо тексти обидвох віршів-пісень (у згаданій публікації М. Возняк подає тільки текст, надрукований у «Веселці», а текст цієї пісні з рукопису, який опублікував раніше П. Чубинський³, там відсутній).

¹ Спогади про Івана Франка / Упоряд., вст. ст. і прим. М. Гнатюка. – Львів: Каменяр, 1997. – С. 155–156.

^{*} Тут і далі поклики на Зібрання творів І. Франка в 50-ти томах подаємо в квадратних дужках. Перша цифра – номер тому, друга (курсивом) – сторінка.

² Участь І. Франка у «Веселці» // *Возняк М. З життя і творчості Івана Франка.* – Київ, 1955. – С. 162–163.

³ Центральний державний історичний архів (далі – ЦДІА) України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Од. зб. 602. – Арк. 145 зв. – 146.

Текст у рукописі

Та й погнав наймит воли на ніч,
 Пригонить уранці,
 А хазяєчка за сокиру: “Йди дров рубати”.
 Та порубав же наймит дров,
 Зносить у хату.
 Хазяєчка з усіх мисок йому
 позливала: “Оце тобі, бісів сину,
 Вечеря з обідом”.
 Ой да прийшли бідну бурлачину
 У некрути брати:
 Сидить бурлак зажурився,
 Слізюнки втирає.
 Та як узяти його в некрути.
 Бідну сиротину, –
 Ніхто за їм, сиротою,
 Ніхто не заплаче.
 – Та не хилися вільхо,
 бо й так мені гірко;
 Та й не хилися сосно,
 бо й так мені тоскно.
 Та й не хилися явір,
 бо й так серце в’яне.
 – Ой як мені не хилитися –
 Корень вода мис,
 Ой як мені не журитися,
 Зоставсь я нещасний,
 Як билина в полі.
 А на тую билиночку
 Стиха вітер віс.

І. Франко: текст у «Веселці»

Ой зацвіла черемшина коло
 перелазу;
 Добре було наймитові в
 господаря зразу.
 Ой як почав з черемшини
 цвіток опадати,
 То почало господаря лихо
 нападати.
 Богацький син пообідав, ще
 кури не піли,
 Бідний наймит пообідав, що
 діти не з’їли.
 Богацький син пообідав, іде
 в коршму пити,
 Бідний наймит ціп під пахву,
 іде молотити.
 Богацький син іде з коршми,
 та вигукуючи,
 Бідний наймит іде з поля, та
 постогнуючи.
 Ой прийшов він до домоньку,
 хотів собі сісти,
 А господар повідає: “Йди дай
 коням їсти!”
 Ой приходить наймитонько
 від коней до хати,
 Господиня повідає: “Йди
 дрова рубати!”
 Пішов наймит, дров нарубав,
 сів на колоду,
 Господиня повідає: “Йди,
 наймит, по воду”.
 “Ой піду ж я по водицю у
 зелені лози,
 Поб’ють тебе, господине,
 наймитові сльози!”
 Іде наймит із водою, плечі
 похиляє,
 Господиня із трьох мисок у
 одну зливає.
 “Ой на тобі, наймитоньку,
 вечерю з обідом,
 Не доложиши пирогами, то
 докладай хлібом.
 Не берися, наймитоньку, до
 хліба цілого,

*Шукай, шукай поза комин
сухаря сухого”.*
*Поліз наймит поза комин
сухаря шукати,
Взяли його, молодого,
сльози обливати:
“Ой не хочу, господине, не
хочу вже їсти.
Позволь мені, господине, на
хвилечку сісти!”*
*А господар повідає, що не
час сідати:
“Бери коні на поводи, треба
на ніч знати!”*

П. Чубинський записав свій варіант пісні в Боярці під Києвом, І. Франко – в Нагуевичах у Галичині. Очевидно, це варіант однієї й тієї ж пісні, яка побутувала в різних місцевостях України, але галицький – мелодійніший, соціально-гостріший, що й спонукало І. Франка надрукувати у збірці саме його. Більше ніяких істотних змін Франко до збірки не вносив. Разом із рукописом привіз І. Франко з Києва також гроші на це видання, сам проводив оплату друку: перший внесок у розмірі 242 зол. ринських заплатив друкарні 5 серпня 1886 р.⁴, другий – у розмірі 100 зол. ринських – 15 листопада 1886 р.⁵, третій – у розмірі 10 зол. ринських – 21 грудня 1886 р.⁶. Отже, витрати на друк склали 352 зол. ринських.

Друкувати збірку розпочали в 1886 р. невдовзі після приїзду І. Франка з Києва. Вже у листі до М. Ф. Комарова, датованому 26 листопада 1886 р., він писав: “Прошу також поклонитися від мене і від моєї жінки добродійству Турському⁷ і звістити, що «Веселки» надруковано вже 10 листів і що вона швидко буде могла вийти на світ божий” [49, 86].

Як видно з повідомлень у пресі, наклад книжки був готовий у лютому 1887 р.⁸. Книжку друкували довго, майже рік, хоча гроші друкарні заплачено наперед. На мою думку, це пов’язано з незвичним для галицьких зецерів (складачів) набором книжки російською абеткою, складною коректою, яку достеменно в Галичині знало обмаль людей. Але надії на те, що книжку можна буде розповсюджувати на території Наддніпрянської України, не виправдалися. Вона потрапила в сумнозвісний «Алфавитный список произведений печати, которые на основании пункта 3-го примечаний ст. 175 Устава о цензуре и печати, воспрещен Министером внутренних дел к обращению в публичных библиотеках и общественных читальнях». Такі списки склалися в Головній управі у справах друку, розмножувалися друкарським способом і над-

⁴ ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Од. зб. 604. – Арк. 5 зв.

⁵ Там само. – Арк. 7.

⁶ Там само. – Арк. 7 зв.

⁷ Хто ця особа, встановити не вдалося. Про нього негативно пише М. Драгоманов, як про редактора «Свободи». Див.: Листування Івана Франка і Михайла Драгоманова / Ред. колегія: І. Вакарчук, Я. Ісачевич, Б. Якимович та ін. – Львів: Видавн. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – С. 284.

⁸ Галицька преса повідомила про вихід збірки 1 (13 н. ст.) лютого (Зоря. – 1887. – Ч. 3). Можна припустити, що наклад книжки був готовий наприкінці січня 1887 р.

силалися циркулярно в усі цензурні комітети. Така ж доля чекала і на «Ватру», «Перший вінок», більшість творів самого І. Франка, практично на всі галицькі періодичні видання⁹.

Укладений як народна читанка, альманах «Веселка» мав п'ять розділів: «Рідна оселя», «Село», «Поле», «Ліс», «Річка та став». Стосовно цих розділів групувався літературний і фольклорний матеріал збірки. Тут надруковано твори, а в більшості – уривки з творів Т. Шевченка, Л. Боровиковського, Л. Глібова, І. Нечуя-Левицького, Б. Грінченка, Д. Мордовця, А. Бобенка, П. Чубинського, опубліковано багато записів із народних уст – прислів'їв, приказок, більшість з яких побачила світ уперше. Крім творів українських письменників, використано також переклади з російської: «Горобець» – за І. Тургенєвим; «Багатий дрібно крає» – за М. Гоголем; із французької: «Урок в старій школі» – за Беранже.

Повнота матеріалу альманаху-читанки «Веселка» давала можливість використовувати її для знайомства дітей у початкових школах із рідною мовою, побутом та й, зрештою, і культурою українського народу. Вона була одним із видатних досягнень молоді української інтелігенції.

На жаль, ця книжка не змогла відіграти на Наддніпрянщині призначену їй роль. Ось як про неї згадує В. Самійленко: «Ця читанка погано розходилася, бо надруковано її було поганим правописом, “полуярижкою”, так що 600 примірників її загинуло на горіщі І. Франка, бо для шкіл Галичини її визнано було нездатною за правопис, а до нас її не пускали зовсім»¹⁰. Хоча невеликими партіями, І. Франко все-таки старався поширювати книжку і в Галичині¹¹.

* * *

Драматичною була передісторія альманаху «Ватра». 17 квітня 1886 р. в одному з будинків на передмісті Стрия вибухнула пожежа. Полум'я, підхоплене сильними поривами вітру, перекинулося на сусідні будинки. За короткий час більша частина міста опинилася у страшному вогняному вихорі. Гасити пожежу не було чим – майже все обладнання стрийської пожежної охорони виявилось занедбане й зіпсуте. Мешканці охоплених полум'ям будинків намагалися врятувати хоч щось зі своїх пожитків. Викликана телеграфом пожежна команда Дрогобича прибула на місце лише тоді, коли завершувався останній акт трагедії.

Полум'я знищило практично дві третини міста. Близько восьми тисяч погорільців роз'їхалися зі Стрия, шукаючи допомоги й притулку у своїх родичів і знайомих. Ще стільки ж залишилося в місті без засобів на існування. Крім великих матеріальних втрат, пожежа завдала тяжкої шкоди й духовому життю мешканців Стрия. Ще у 1883 році, під час свого приїзду в місто, І. Франко милувався багатою на книжкові раритети бібліотекою учителя місцевої гімназії К. Горбала. Більша частина її загину-

⁹ ЦДА України у Києві. – Ф. 294. – Оп. 1. – Од. зб. 4-А. – Арк. 292, 293, 303; Од. зб. 129. – Арк. 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9; Ф. 442. – Оп. 844. – Од. зб. 8. – Арк. 25, 36, 37, 63 (тут заборонено 1355 позицій на 78 стор. тексту) та інше. Царська цензура забороняла навіть окремі сторінки з книжки «Зів'яле листя». Див.: Ф. 295. – Оп. 1. – Од. зб. 175. – Арк. 233 зв.

¹⁰ Тулуб О. Матеріяли до життєпису Володимира Самійленка // За сто літ: Матеріяли з громадського й літературного життя України XIX і початку XX століття. – Кн. 3. – Київ, 1928. – С. 300.

¹¹ Див.: Якимович Б. З. Невідомі автографи Каменяра // Комсомольський прапор. – Івано-Франківськ, 1989. – № 76–79. – 25 черв. – С. 6. (Лист І. Франка № 1 від 2 квітня 1887 р. з проханням взяти на комісію в книгарню Ставропільського інституту п'ять примірників альманаху «Веселка»).

ла в полум'ї великої стрийської пожежі [36, 370]. Вогонь знищив приміщення та інвентар культурно-освітніх товариств, громадських організацій.

Ініціативу відродити духове життя в місті взяла на себе найенергійніша частина молоді та група їх старших товаришів. Скориставшись допомогою І. Франка, вони розпочали листування з багатьма адресатами і в Галичині, і за межами краю. Зокрема, з Женеви стрияни одержали від М. Драгоманова примірники «Кобзаря» Т. Шевченка, нелегальні в Росії українські та російські видання: роман П. Мирного й І. Білика «Хіба ревуть воли як ясла повні», брошуру «Засади суспільної науки», роман І. Тургенєва «Напередодні» та іншу літературу. Невдовзі після пожежі, розірвавши угоду з виділом «Просвіти» (працював редактором «Календаря»), до Стрия на службу в нотаріальну контору прибув давній товариш І. Франка Володимир Левицький (Василь Лукич). До нього звернулися учителі місцевої гімназії І. Вахнянин та К. Горбаль, які й запропонували видати на громадські кошти новий літературний альманах. Прибутки від продажу цієї книги мали піти на купівлю книжок для нової гімназійної бібліотеки та придбання інвентаря для просвітніх товариств, які постраждали від пожежі. За спільною згодою вирішено назвати альманах «Ватра», що мало символізувати незгасимість, непоборну силу духового життя народу.

На початку липня 1886 р. В. Левицький написав І. Франкові листа з проханням надіслати щось із забракованих консервативною редколегією «Зорі» творів для альманаху, які лежали в редакційній теці. Ця ідея сподобалася І. Франкові. Уже в першому листі-відповіді він дав великий перелік віршів і оповідань, критичних статей і заміток, що могли б увійти до книжки. Про підготову збірника І. Франко повідомив своїм знайомим з Наддніпрянської України. На альманах він покладав великі надії: “Я бажав би, – писав І. Франко до В. Лукича 9 липня 1886 р., – щоб видання твоє зробилося першим товчком до нового, свобіднішого і поступового руху у нас, щоб було сигналом і для других – виломуватись з пут дотеперішнього шлендріану” [49, 70]. Характерно, що ніхто з народовських діячів (крім професора української літератури О. Огоновського) не дав нічого для публікації у «Ватрі».

Альманах друкувався у два етапи. Перша частина книги вийшла з друкарні А. Мілера-сина у Стрию, а друга – починаючи з 177 по 216 стор., себто три аркуші друку, – з друкарні Товариства імені Шевченка у Львові. Чітко вказані дати друкування: “Друк «Ватри» зачався 1 липня 1886, а скінчився 25 марця 1887” – дані дуже вже рідкісні, як на видання минулого століття*. Альманах має світло-зелену обкладинку з рамкою рослинного й геометричного характеру.

Як звичайно, для тодішніх галицьких видань подано список книг, які щойно вийшли у світ і які можна придбати у львівських книгарнях. Серед них – і повідомлення про альманах «Веселка», що підтверджує: останній вийшов у світ трохи раніше від «Ватри». Оскільки кінцеві сторінки альманаху (три аркуші) друкувалися у Львові, встановлено наклад книги – 600 примірників. За це друкарні Товариства імені Шевченка заплачено 54 зол. ринські¹².

Вихід «Ватри», яка мала присвяту “На честь і на пам’ять двадцятип’ятилітніх роковин смерті Тараса Шевченка і двадцятип’ятилітньої літературної діяльності Юрія Федьковича”, став подією великого культурного значення. Всі поміщені там матеріали побачили світ уперше. Розпочався збірник оповіданням Д. Мордовця, далі надруковано вірш «До сестри», який протягом довгого часу помилково приписувався

* Цей запис уміщено на звороті титульного аркуша.

¹² ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Од. зб. 602. – Арк. 101 зв. – 102.

Т. Шевченкові. Поезію відписав Т. Камінський буцімто з рукопису поета, що зберігався у В. Тарновського. Насправді ж вірш, що починався рядком “Не читай ти моїх пісень...”, написала українська поетка О. І. Псьол.

І. Франко надрукував у «Ватрі» своє оповідання «Місія», рецензію на книгу новел Д. Мордовця. У збірнику були поміщені твори І. Нечуя-Левицького, П. Мирного, Б. Грінченка, М. Старицького, С. Руданського, О. Кониського, П. Куліша, літературознавче дослідження М. Драгоманова, мовознавче – М. Сумцова та ін. В цілому, за словами І. Франка, у «Ватрі» були представлені “майже всі живі ще покоління і напрями української літератури” [27, 103]. Сам В. Левицький дав багатий на цікаві факти історико-етнографічний опис Закарпаття. Серед інших матеріалів, які підготував головний редактор і видавець, особливу увагу привертають спогади стрийського інженера Каспера Малецького про його знайомство з Т. Шевченком у Петербурзі в 1859–1860 роках¹³. «Ватра» подала унікальні біографічні матеріали про Ю. Федьковича, А. Свидницького, а також про менш відомих діячів літературно-публіцистичної ниви: О. Стороженка, В. Забілу; вміщено також бібліографічні описи «Кобзаря» Т. Шевченка, який видав М. Драгоманов у Женеві, «Руської історичної бібліотеки» О. Барвінського, матеріали про українські старожитності – запорізькі пам’ятки, шаблю І. Мазепи, опис Сулимівського архіву тощо. Крім своїх безсумнівних літературних вартостей, альманах був цінний тим, що засвідчував відхід кращих літературних талантів від табору консерваторів.

* * *

У ті ж дні, коли на складах друкарні Товариства імені Шевченка вже лежали свіжо надруковані книжки «Ватри», у її цехах набиралася новий літературний альманах під назвою «Перший вінок». Запрошення до передплати цієї книжки подала галицька преса ще на початку лютого 1887 р. Однак до обіцяного терміну завершення друку – середини квітня – була готова лише половина запланованого обсягу книжки.

Взагалі шлях «Першого вінка» до читача був дуже довгий. Якоюсь мірою це пояснювалося незвичним для Галичини характером збірки. «Перший вінок» задумано як винятково жіночий альманах: жінки були видавцями й одночасно авторами всіх уміщених у ньому текстів.

Ідея видання виникла в письменниці та громадської діячки Наталі Кобринської ще в 1884 р. Листування Н. Кобринської з І. Франком у 1884–1887 рр. розкриває історію створення «Першого вінка». Уже в листі від 31 серпня 1884 р. вона повідомила І. Франка про намір організувати жіноче літературне товариство, яке видавало б свій власний літературно-науковий журнал¹⁴. На думку Н. Кобринської, яку вона висловила в доповіді на установчих зборах жіночого товариства, література має стати основним полем діяльності майбутнього товариства саме тому, що “нас виключено від політики, й ми, жінки, лише через белетристичну літературу можемо виразити свої думки й бажання, вона лише займається нами й заступає наші індивідуальні відносини до загалу”¹⁵.

¹³ Ватра: Літературний збірник / Видав Василь Лукич. – Стрий, 1887. – С. 206–207. На жаль, біограми про цього цікавого галичанина не фіксує двотомовий “Шевченківський словник” (Т. 1. – Київ, 1976).

¹⁴ *Возняк М.* Як дійшло діло до першого жіночого альманаха. – Львів, 1937. – С. 7.

¹⁵ Там само. – С. 18. Доповідь (відчит) надрукована в газеті «Діло» (1884. – № 148).

Установчі збори жіночого товариства відбулися у Станіславові 8 грудня 1884 р., і в їх роботі взяв участь І. Франко на запросини Н. Кобринської [48, 495]. Письменниці довелося потратити багато сил і часу, щоби переконати членів товариства про необхідність видавати жіночий альманах, а тим паче, залучити до праці над ним І. Франка. Але ж Н. Кобринська не відмовляється від свого первісного задуму. Нарешті, 4 вересня 1885 року повідомила І. Франкові радісну новину: разом зі своїми прихильницями вона домоглася в керівництва станіславівського товариства згоди на видання жіночого літературного альманаху. Правда, щодо участі І. Франка в підготові цього збірника прийнято компромісну ухвалу: Кобринській дозволено звернутися до нього за допомогою у виборі та редагуванні матеріалів за умови, що все це залишиться в таємниці... “Будь що буде, ухвалено чи не ухвалено, – писала Н. Кобринська І. Франкові, – але я не довіряю моїм силам, і, лише би не була вложила на себе того обов’язку, якби не стояли мені в пам’яті в останнім Вашім письмі слова: “Я готов Вам і радою, і матеріалами помагати, так що надто велику роботу Ви на себе не візьмете”. Самі впутали в біду і тепер будете мати клопіт з бабами”¹⁶.

Дня 19 вересня 1885 р. газета «Діло» повідомила, що готується «Альманах товариства жіночого у Станіславові», в якому, зокрема, подавався детальний план майбутньої збірки. Альманах мав складатися з трьох частин: розділу художньої літератури, де задумано репрезентувати лише оригінальні поетичні і прозові твори, наукового розділу про сучасний розвиток жіночого руху в усьому світі й Галичині та довідково-інформаційної частини. Як вважав М. Возняк, план альманаху був вироблений на спільній розмові Н. Кобринської з І. Франком під час їхньої зустрічі в Болехові¹⁷.

За посередництвом І. Франка Н. Кобринська звернулася до Уляни Кравченко, Климентини Попович, Олени Пчілки та інших відомих і маловідомих українських жінок-літераторів з обох боків австро-російського кордону із проханням надсилати свої твори для нового альманаху. Особливо їй залежало на матеріалах з Наддніпрянщини. “Той «Альманах» міг би статися задатком для нас, галичанок, ери, якби удалося там тепер зібрати праці правдивої наукової вартості. Сильно про тоє рахуємо на пань українок, котрі давніше і вправніше владять від нас пером...” – писала Н. Кобринська в листі до Олени Пчілки від 1 жовтня 1885 р.¹⁸.

Перші літературні матеріали надійшли наприкінці листопада 1885 р. Тим часом над виданням почали збиратися хмари. По Станіславові пройшли чутки, що місцевий єпископ Юліян Пелеш не стерпить існування в місті жіночого товариства з такими “непевними” тенденціями. Ректор Львівської духовної семінарії О. Бачинський в одній із розмов заявив, що “нам треба жінок, виховуючих дітей, а не забавляючихся в літературу”. А 26 листопада 1885 р. супротивниці Н. Кобринської усунули її з посади голови проводу жіночої організації та вирішили купити для владики Пелеша срібну тацю за гроші, що мали йти на видання альманаху.

Як писав І. Франко, “деякі люди доброї волі, але обмежених поглядів, стали підкопуватися під програму товариства, бажаючи повернути його діяльність на улюблену стежку української інтелігенції – на притулки, на постачання вбогим спідничок та панчішок, – бажаючи з освітнього товариства, заснованого для культурної праці, зробити товариство філантропічне” [27, 106]. Дійшло до того, що на початку 1886 р.

¹⁶ Кобринська Н. Вибрані твори. – Київ, 1980. – С. 391.

¹⁷ Возняк М. Як дійшло діло... – С. 36.

¹⁸ Кобринська Н. Вибрані твори. – С. 394.

Н. Кобринській довелося взагалі вийти зі складу жіночого товариства та оголосити про намір видати альманах на свої власні кошти.

Видання врятувала Олена Пчілка. Наприкінці 1885 р. від неї надійшов лист, у якому пообіцяла підтримати альманах за умови, що його обсяг буде збільшено вдвічі. Олена Пчілка запропонувала назву цієї збірки: «Перший вінок. Жіночий альманах». Протягом наступного року Н. Кобринська одержала нові матеріали. Поки альманах готувався до друку, не обійшлося без нових клопотів. Хтось уперто розпускав чутки, що мужчини-радикали підкопуються під альманах, тому він буде не жіночим, а “мужсько-радикальним”. Одна з молодих авторок прислала Н. Кобринській ультиматум, що коли хоч одне слово в її творах буде змінено, то вона відмовиться привселюдно від свого авторства. Підливаючи оливи до вогню, вона заявила, що такого альманаху, який вийде з-під редакції І. Франка, в Галичині ніхто не купить. Із проханням не підписувати їхні твори до Н. Кобринської звернулася Уляна Кравченко і Михайлина Рошкевич. Сама Н. Кобринська наполягала, щоб Анна Павлик, сестра М. Павлика, не підписувала своїм прізвищем під матеріалами, які надіслала, щоби не відстрашити галицьку публіку згадкою про ще одного радикального соціаліста¹⁹.

На початок 1887 р. редагування альманаху практично було завершено. Затримку викликало те, що Олена Пчілка довго не могла закінчити роботу над своєю повістю «Товаришки». Нарешті, коли повість надійшла в Галичину, виявилось, що своїм обсягом вона значно перевищує відведене для неї місце. І. Франкові, як невідомому редакторові збірника, довелося доводити її до потрібного обсягу. Натомість Олена Пчілка боляче сприйняла скорочену редакцію свого твору. За той час, поки готувався альманах, одна з поданих до нього статей – розвідка дружини І. Франка, О. Хоружинської, про родинне життя карпатських бойків – була надрукована у Варшаві²⁰. Таким чином, порушено принцип, що альманах буде вмещувати тільки недруковані досі твори. Зрештою, всі дрібні непорозуміння та взаємні претензії не відбилися на літературній і художній вартості альманаху.

Збірник відкрився «Переднім словом», яке написала Н. Кобринська. Далі надруковано вірш Олени Пчілки «Перший вінок». Обидві упорядниці дали найбільшу кількість матеріалів для альманаху. Н. Кобринська помістила в «Першому вінку» оповідання «Дух часу» (в пізніших редакціях його назву змінено на «Пані Шумська»), повість «Задля куска хліба», чотири публіцистичні статті. Авторству Олени Пчілки належать уже згадана повість «Товаришки» та післямова до неї, а також поема «Дебора», присвячена дочці, Лесі Українці. Для самої Лесі Українки альманах став однією з перших сходинок, по яких вона ввійшла в широкий літературний світ: у «Першому вінку» надруковано її поему «Русалка» та вірші: «Любка», «На зеленому горбочку», «Поле». Серед інших жінок-літераторів із Наддніпрянської України, які виступили як автори «Першого вінка», слід згадати також Ганну Барвінок, Людмилу Старицьку та Дніпрову Чайку. Галичину репрезентували оповідання та статті Уляни Кравченко, М. Рошкевич, К. Довбенчукової, Анни Павлик, О. Франко (Хоружинської), О. Левицької, О. Грицай, С. Навроцької, а також два твори першої української жінки-лікаря в краї – Софії Окуневської-Морачевської.

І. Франко справді по-батьківськи турбувався про цей первісток жіночих видань в Україні. Рукопис здано до друку в друкарню Товариства імені Шевченка 19 лютого 1887 р., причому здавали його, як записано в книзі замовлень, “Вп. І. Франко і

¹⁹ Возняк М. Як дійшло діло... – С. 47, 59, 63–66.

²⁰ Див.: Glos. – 1886. – № 192.

вп. Н. Кобринська»²¹. За сприяння І. Франка книжка, обсягом майже 30 друкованих аркушів – 464 сторінки, вийшла у світ у червні цього року. Витрати на її друк склали 474 зол. ринських 05 крейц., наклад – 600 примірників²².

І. Франкові належать численні рецензії та повідомлення в періодиці про вихід друком альманаху «Перший вінок». Ці дописи побачили світ у Львові, Кракові, Петербурзі. І. Франко активно пропагував ідеї, які проголошувалися у цій книжці, захищав його від нагінок недоброзичливців²³, сам розповсюджував збірник. Лише з того, що можна дізнатися із листування І. Франка з Н. Кобринською, він розіслав у жовтні 1878 р. до Тернополя – 6 примірників; до Черновець – 10 прим.; до Коломиї – 10 прим.; до Дрогобича – 10 прим.; до Перемишля – 5 прим. [49, 124]. Продавав І. Франко «Перший вінок» і через книгарню Ставропігійського інституту – 28 червня 1887 р. здав туди 25 примірників, які, очевидно, були його гонораром²⁴.

Як бачимо, вихід 120 років тому альманахів «Веселка», «Ватра» та «Перший вінок», став видатною подією в історії української книжки. Освячені рукою найбільшого після Т. Шевченка світоча української культури, ці альманахи започаткували фактично нові шляхи в українознавчих студіях, є зразком невмирущості українського слова у важких умовах другого (за схемою проф. М. Гроха) етапу нашого національного відродження.

FAMOUS ALL-UKRAINIAN PUBLICATIONS OF THE 19th CENTURY

(dedicated to the 120th anniversary of the almanacs «Vesselka»,
«Vatra» and «Pershyi Vinok»)

Bohdan YAKYMOVYCH

*The Ivan Franko National University of L'viv, The Scholarly Library,
5, Drahomaniv St., L'viv, 79601, Ukraine, tel. (032) 227-26-00*

The author discusses the publication of three unique almanacs in 1887 – «Vesselka», «Vatra» and «Pershyi Vinok» to the appearance of which Ivan Franko contributed greatly; the difficulties faced by the publishers, the role played by these collections in the publishing activities of Ivan Franko, the history of the publishing industry in Halychyna and the distribution of the Ukrainian books in Dnister region during the Ems Ukaz.

Key words: I. Franko, A. Molodchenko, N. Kobryns'ka, Vassyl' Lukych, publishing industry, «Vesselka», «Vatra», «Pershyi Vinok».

Стаття надійшла до редколегії 22.02.2007

Прийнята до друку 28.03.2007

²¹ ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Од. зб. 602. – Арк. 102 зв. – 103.

²² Там само.

²³ Див.: *Franko I. Perzsyj Winok // Kurjer Lwowski. – 1887. – № 172. – 23. 06. – S. 5; Perzsyj Winok // Kraj. – 1887. – № 25. – 19. 06 (1. 07). – S. 7; Rusińska literatura albumowa // Prawda. – 1887. – № 22. – 28 (16). 05. – S. 260–261; Ibid. – Nr 24. – 11. 06 (30. 05). – S. 284–285; Ibid. – Nr 27. – 2. 07. (20. 06). – S. 320–321; Ruski album kobiece // Ruch. – 1887. – Nr 6. – 15. 03. – S. 187–188.*

²⁴ *Якимович Б. З. Невідомі автографи Каменяра... – С. 6.*